

2021/2

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XLIX. ÉVFOLYAM

Zwack József, 200

Mesterségek dicsérete

A természet csodái

HONISMERET

XLIX. évfolyam, 2. szám
2021. április

Kiadja a HONISMERETI SZÖVETSÉG
1088 Bp., Múzeum krt. 14–16.

FELELŐS KIADÓ:
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
elnök

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BAKSA BRIGITTA, BARTHA ÉVA
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
FEHÉR JÓZSEF, GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HALÁSZ PÉTER

HÁLA JÓZSEF, KOVÁCS GERGELY
KOVÁTS DÁNIEL

SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
VERES GÁBOR

SZERKESZTI:
HÁLA JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG:
Budapest V., Magyar u. 40.
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: +36 1 327 7761

Internetes elérési cím: www.honismeret.hu
INDEX 25387

E-mail: honismeret25@gmail.com

Megjelenik
az **Emberi Erőforrások Minisztériuma,**
a **Magyar Művészeti Akadémia,**
a **Magyar Nemzeti Múzeum,**
a **Nemzeti Kulturális Alap**
és az **Anyanyelvápolók Szövetsége**
támogatásával.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.
Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország bármely
postáján, a hírlapot kézbesítőknél,
www.posta.hu WEBSHOP-ban

(https://eshop.posta.hu/storefront/),
e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon +36 1 767 8262 számon, levélben
a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető
a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu
WEBSHOP-ban (https://eshop.posta.hu/
storefront/), 1900 Budapest, +36 1 767 8262,
hirlapelofizetes@posta.hu
Belföldi előfizetési díj egy évre 3000 Ft

Arculat: Farkas Anna
Technikai szerkesztő: Geiger Annamária
Nyomdai munkák: Opticult Bt., mondAT Kft.
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

- Antal László, PhD.** hidrobiológus, mikrobiológus,
egyetemi adjunktus, Debrecen
Aszt Ágnes régész muzeológus, Csornai Múzeum, Csorna
Bajkó Ferenc településmérnök, harangkutató, Budapest
Baksa Brigitta, Dr. főiskolai tanár, Kóka
Balázs Livia néprajzkutató, Győr
Bartha Dénes, DSc. erdőmérnök, erdészeti növényvédelmi
szakmérnök, egyetemi tanár, Sopron
Bihari Puhl Levente festőművész, Jánosháza
Bodó Imre agrármérnök, helytörténész, Dombóvár
Csorba Csaba, Dr. régész, történész, ny. levéltáros, Mezőcsát
Diószegi György Antal, Dr. művelődéskutató, Budapest
Erdős Zoltán helyismereti könyvtáros, Pécs
Fehér Zoltán, Dr. ny. c. főiskolai tanár, Bátya
Ferencz Győző újságíró, helytörténész, Zalaegerszeg
Fr. Varga Kamill ferences szerzetes, könyvtáros, Gyöngyös
Fülöp László, CSc. ny. főiskolai tanár, Kaposvári Egyetem,
Kaposvár
Gelencsér József, Dr. jogász, c. egyetemi docens, Székesfehérvár
Gergelyné Bodó Mária magyar–történelem szakos
középszintű tanár, Szeged
Györe Géza, PhD. egyetemi adjunktus, Celldömölk
Hádinger-Hidasi Márk helytörténész, Győrköny
Halász Péter ny. főtanácsos, Gyimesközéplak
Kerekes Dóra, PhD. történész, gyűjteményigazgató,
Révész István Helytörténeti Gyűjtemény, Dunakeszi
Ménes András, PhD, MBA. közgazdász, Budapest
Novák László Ferenc, DSc. néprajzkutató, történész, geográfus,
Nagykörös
Nyeste Krisztián hidrobiológus, PhD-hallgató,
Debreceni Egyetem TTK, Hidrobiológiai Tanszék, Debrecen
Oláh Róbert geográfus, történész, muzeológus,
kormányzati igazgatási tisztviselő, Nagykovács
Pallagi Mária, PhD. történész, Kiskunfélegyháza
Papp Izabella ny. levéltáros, Jászboldogháza
S. Lackovits Emőke, Dr. néprajzkutató, Veszprém
Sági György történész, tudományos segédmunkatárs,
MTA–PPKE Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport,
Budapest
Selmeczi Kovács Ádám tájegységvezető,
Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság, Ipolyvece
Silling István, Dr. néprajzkutató, Kupuszina, Vajdaság
Somogyi Dóra alapokleveles biológus, hidrobiológus
mesterszakos egyetemi hallgató, Debreceni Egyetem TTK,
Hidrobiológiai Tanszék, Debrecen
Sóstainé Márfi Ibolya ny. iskolaigazgató, helytörténész,
Szeptenek
Szalai Ágnes PhD-hallgató, ELTE; tudományos segédmunkatárs,
ELKH BTK TTI, Budapest
Tóth Balázs segédmuzeológus, Magyar Természettudományi
Múzeum, Állattár, Lepkegyűjtemény, Budapest
Török Róbert, PhD. történész főmuzeológus, igazgató,
Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, Budapest
Udvarhelyi Olivér, Dr. ügyvéd, Veszprém
Varga Istvánné magyar–történelem szakos tanár, Fülöpszállás
Vasvári Zoltán etnográfus, Balassagyarmat
Villei-Pribék András Gábor geográfus,
természetvédelmi mérnök, Budapest
Vincze János Farkas segédlevéltáros,
MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Szolnok
Vizi Márta PhD. régész főmuzeológus,
Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd

A borítón: *A cigánycsuk* (Selmeczi Kovács Ádám cikkéhez,
a szerző felvétele)

Ha a kert elég nagy, akkor egy félreeső, de napos zugában hagyhatjuk nőni a vadvirágokat. Amennyiben galaj is van ezek között, akkor némi szerencsével egy-egy nőstény petéket rakhat rá. Az ilyen vadvirágos foltok sok egyéb rovarfajnak is javára válnak. Előfordulhat, hogy a lepke házukba, lakásunkba húzódná telelni. Ha fűtött szobába repült be, akkor óvatosan tereljük ki; ha pedig fűtetlen helyet szemelt ki, akkor ne háborgassuk, hanem hagyjuk nyugodtan aludni! Melegebb hőmérsékleten, ill. zavarás hatására sok energiát kénytelen felhasználni, ám pótolni nem tudja, így elpusztul. A kacsafarkú szender fő tenyészőterületei határainkon kívül helyezkednek el, innen Magyarországról nem tudjuk lényegesen befolyásolni állományainak méretét. Hazánkban az utóbbi évek melegedése miatt gyakoribb, mint a korábbi évtizedekben. Szerencsére nálunk semmi sem veszélyezteti.*

Tóth Balázs

Az Év Hala, a jászkeszeg

Immáron 12. alkalommal került megrendezésre a korábbi években nagy sikernek örvendő *Az Év Hala* választás. A Magyar Haltani Társaság a szavazás révén szeretné felhívni a figyelmet őshonos halfajaink fontosságára és értékességére. Az idei évben a korábbiakhoz hasonlóan a kedves közönség és a halbarátok a társaság elnöksége által jelölt 3 halfajra adhatták le voksaikat, melyek idén az *angolna* (*Anguilla anguilla*), a védett *fürge cselle* (*Phoxinus phoxinus*) és a *jászkeszeg* (*Leuciscus idus*) voltak. A szavazók voksaikat a Magyar Haltani Társaság honlapján kialakított felületen adhatták le 2020. december 31-én déli 12 óráig. A beérkezett, összesen 7683 érvényes szavazat 20%-át az angolna szerezte meg, harmadik helyeztként zárva ezáltal a versenyt. A szavazatok 31 %-ával az apró termetű, védett fürge cselle lett a második helyezett, így idén *Az Év Hala* címet és a szavazók szívét a jászkeszeg nyerte el a beérkezett szavazatok 49 %-ával.

Az Év Hala részletesebb bemutatása előtt szeretnénk a másik két jelöltet is kicsit részletesebben ismertetni, hiszen nem ok nélkül lettek jelölve a címre.

Az *angolna* kígyószerű, katadrom vándorlású halfajunk, ami annyit tesz, hogy életük legnagyobb részét (akár 20 évet is) a kontinentális vizekben töltik, majd miután ivaréretté válnak, a Sargasso-tengerhez vándorolnak, hogy szaporodjanak, majd elpusztulnak. A kikelő lárvák több lárvastádiumon is átesnek, amíg eléri a kontinentális vizeket, ahol korábban szüleik is nevelkedtek. Különleges szaporodásuk és vándorlásuk már Arisztotelész kora óta valódi rejtélynek számított, melyet csak a XX. század elején sikerült megfejteni. Táplálkozását tekintve szívesen fogyaszt makrogerinctelen szervezeteket és halakat is. Hazánkban elsősorban a Balatonba tömegesen telepítették az 1991-es angolnapusztulásig. Nyugat-Európában száma fokozatosan csökken, ezért a Természetvédelmi Világszövetség (IUCN) Vörös Listáján a kritikusan veszélyeztetett fajok között tartják számon.

A *fürge cselle* apró testű, viszonylag rövid életű, színes halfajunk, mely a tiszta vizű hegyi patakok és kisebb folyók pizstráng- és pérzónájának lakója. Hazánkban jószerével min-

* Ez az ismertető a Magyar Természetudományi Múzeum blogján és a Magyar Rovartani Társaság honlapján megjelent cikk alapján készült.

den olyan kis vízfolyásban megtalálható, ahol a számára szükséges környezeti feltételek adottak. Bár főként az áramló vizet kedvelő, reofil halfajról beszélhetünk, állóvizekben kialakuló állományait is ismerjük, mint pl. a tapolcai Malom-tó „csetri” állománya. A nyár közeledtével az ivarérett kort elérő csellék a vízfolyások felsőbb szakaszaira vándorolnak, hogy megalapozhassák a faj jövőjét. A fiatal csellék a planktonszervezetekről hamar áttérnek a felnőttekre jellemző vegyes táplálkozásra, kiváltképp az apró rovarlárvák képezik kedvenc eledelüket, de más halak ikráit sem vetik meg. Élőhelyükön fontos táplálékszervezetét képezik az ott élő ragadozófajoknak, a pisztrángfélék kedvelt csemegéi, melyek, ha túlszaporodnak, jelentősen meggyéríthetik a cselleállományt. Bár régen kedvelt csali- és akváriumi halként tartották számon, azonban 1993 óta a faj természetvédelmi oltalmat élvez.

„Aki már összeakadt vele, biztosan nem felejtí el. Igazi folyóvízi kincscel találkozhatott. A szépsége mellett küzdeni tudása az, amiért én is nagyon szeretem.” (Polyák Csaba – haldorado.hu)

A fent olvasható idézet is hűen tükrözi a 2021-es év halának, a jászkeszegnek az értékeit. Nemcsak kiváló horgászhal, de egyike legszínesebb halainknak is. A Herman Ottó által is ónos jászként emlegetett jászkeszeg teste oldalról lapított, viszonylag magas testű hal, melynek hátvonala a nyakszirtnél jellegzetesen megtörik. Szája kicsi és csúcsba nyíló, melynek szeglete nem éri el a szem elülső vonalát. E határozóbélyeg segítséget nyújt a hozzá hasonló és közel rokon domolykótól (*Squalius cephalus*) való elkülönítésben. Testét viszonylag apró pikkelyek borítják, oldalon 55, de akár 63 db pikkely is sorakozhat. Bár teste ezüstös színezetű, háta sötétszürke, páros úszói és farokúszója élénkvrös színűek. Hát- és farokúszója sötétszürke alapszínű, vörhenyes árnyalattal.

Euro-Szibériai elterjedésű fajként megtalálható a Pireneusoktól az Alpokon át egészen Észak-Európaig. Franciaország északi részén a faj stabil állománya él, míg az ország déli részén a *Leuciscus idus stagnalis* alfaj állományai fordulnak elő szórva-nyosan. A Duna vízgyűjtő területén nagy számban fordul

A jászkeszeg (Sallai Zoltán felvétele)

elő, azonban attól délebbre már nem található meg. Keleten a Fekete-, az Azovi- és a Kaszpi-tenger északi vízgyűjtő területén, valamint Szibériában a Kolima-folyó területéig honos.

Az elsősorban síkvidéki vizeket kedvelő halfajunk a Duna, a Dráva, valamint a Tisza vízrendszerében, illetve azok valamennyi mellékvizében, így az Öreg- és a Mosoni-Duna, a Kerka, a Lajta, a Rába, az Ipoly, a Szamos, az Öreg-Túr, a Bodrog, a Keleti- és a Nyugati-főcsatorna, a Sajó, a Hernád, a Körösök, a Berettyó, valamint a Maros halfaunájának tagja. Bár főként az áramló vizeket kedveli, azonban a Tisza-tóban is megtalálható, melynek vize az átfolyásos tározás által folyamatosan cserélődik. A Balatonban igazi ritkaságnak számít, azonban olykor előkerül egy-egy példánya.

A 3–5 éves korban ivaréretté váló jászok április és június között nagyobb csapatokba verődnek, és felkeresik a vízfolyások felsőbb, viszonylag lassan áramló, homokos aljzatú sza-

kaszait, hogy lerakhassák ivartermékeiket. Az egyedenként lerakott ikrák száma elérheti akár a 40–120 ezret is. A fiatal jászkeszegek táplálékát kezdetben állati eredetű (zooplankton) és algákból (fitoplankton) álló parányi táplálékszervezetek alkotják, majd fokozatosan kialakul a felnőtt egyedekre jellemző mindenevő táplálkozás. A kifejlett egyedek táplálékát főleg szerves törmelék, növényi részek és vízbe hulló rovarok, esetenként halak alkotják. A nyáron főként egyedül vagy kisebb csapatokban élő faj egyedei a hideg beköszöntével ismételten nagyobb csapatokba verődnek, hogy a mélyebb szakaszokon húzódoó vermelőhelyeken együtt telelhessenek át.

Érdekesnek mondható, hogy az ugyanazon nembe tartozó balinnal (*Leuciscus aspius*) gyakorta összeívik. A Magyar Haltani Társaság *Mit fogtam?* rovatát olvasva évente több alkalommal is találkozhatunk a horgászok által küldött, cápászzerű vérvörös úszóval és relatíve kis szájjal rendelkező jász x balin hibridek fotóival.

A lassú növekedésű halfaj akár 20 évig is élélhet, ebben az életkorban pedig az 50 cm-es testhosszt is elérheti. A magyarországi horgászrekordot egy 3,86 kg-os jász tartja, amely a Keleti-főcsatornán akadt horogra 1995-ben.

A természetesvízi halászat megszűnését (2016. január 1.) megelőzően a halászsákmányban jelentős szerepet töltött be, napjainkban pedig továbbra is a kedvelt horgászhalak egyike. Előszeretettel alkalmaznak horgászata során úszós készségeket és lebegtetett csalikat, illetve hosszú eresztéken kínált gilisztacsokrot, a kevésbé áramló vizeken azonban a legyező és pergető horgászata is igen nagy népszerűségnek örvend. Kedvező időjárási és táplálkozási feltételek mellett egész évben horgászható faj. Gasztronómiai tekintetben kissé sárgás húsa közepes mértékben tartalmaz szálkákat, sűrűn irdalva, paprikás lisztben kisütve, illetve a halászlé alaplevében kiválóan mondható.

Tógazdaságokban külföldön, főleg Lengyel- és Oroszországban szívesen tenyésztik, kiemelve alacsony téli oxigénigényét, azonban „*pontycentrikus*” hazánkban tenyésztése nem igazán kap teret. Egynyaras ivadékeit szintén külföldön toxikológiai vizsgálatoknál alkalmazzák. Xantorisztikus (narancsos árnyalatú) változata, az arany orfa a XX. század elején élénk színe, igénytelensége és a vízfelszín közelében folytatott táplálkozása miatt az akváriumok és kerti tavak kedvelt halának számított az akkor még drágán beszerezhető trópusi halak helyett.

Somogyi Dóra–Antal László–Nyeste Krisztián

Az Év Madara, a cigánycsuk

A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (MME) több mint 40 éve indította el *Az Év Madara* elnevezésű programját, amellyel egy-egy arra érdemes madárfaj megóvásának és fennmaradásának szükségességére kívánja felhívni a figyelmet.

Míg korábban az egyesület szakmai testülete jelölte ki ezt a fajt vagy akár fajcsoportot (hiszen voltak már gyűjtőnéven a fecskék, illetve a cinegék is Az Év Madarai), az utóbbi időkben a korszellemnek megfelelő internetes szavazás dönt erről. Némiképp irányított a választás: az érdeklődők idén is három jelölt, a kis őrgébics, a sordély, valamint a győztesként kihirdetett *cigánycsuk* közül választhattak. Mindhárom faj a mezőgazdasági területekhez kötődik, de a cigánycsuk hazánkban gyakoribbnak mondható a többi jelölthöz képest.